

Häftet är ett av flera i en serie om ursprungsfolk.
Varje häfte fokuserar på ett folk och deras historia.
Vilka är ursprungsfolken?
Var och hur lever de?
Vilka problem står de inför?
Hur arbetar de själva på att förbättra sina villkor?

ISBN: 91-970014-3-0
ISSN: 1653-0683

Serien omfattar:

På svenska:
INUIT De eskimåiska folken i Arktis
DE URSPRUNGLIGA AUSTRALIERN
INDIANSKA FOLK I DE PERUANSKA ANDERNA

Dessutom på danska:

MAASAI – Kvaeghyrder i Östafrika, av Nina Johnsen och IWGIA 2002
KANAKA MAOLI – Et polynesisk folk fra Hawaii, av Ulla Hasager och IWGIA 2002
STILLEHAVSFOLK I SALOMONÖERNE – Livet på Reeføerne, av Peter Ian Crawford, Jens Pinholt och IWGIA 2002
MAPUCHE – Et indiansk folk i Argentina og Chile, av Morita Carrasco och IWGIA 2001
NOMADER I MONGOLIET – av Ann Fenger Benwell och IWGIA 2001
NAGA – Et folk mellem Indien og Burma, av Shimreichon Luithui och IWGIA 2000
INDIANDER I DANMARK – Shuar i Ecuador, av Birgitte Feiring och IWGIA 2000
BUSKMENNESKER – Et folk i Kalahari-ørkenen, av Arthur Krasilnikoff och IWGIA 2000
VAN GUJJAR – Et skovfolk i indisk Himalaya, av Sille Stidsen och IWGIA 2000

INDIANSKA FOLK I DE PERUANSKA ANDERNA

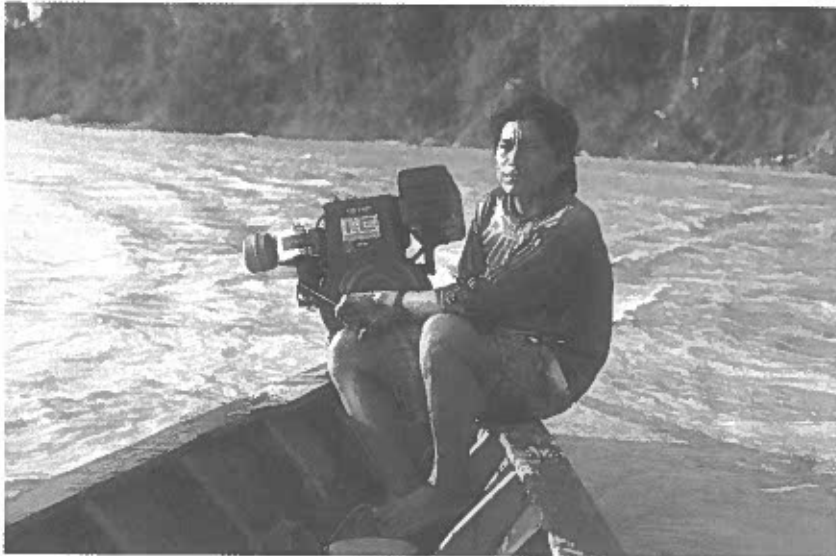

Vilka är ursprungsfolken?
Informations- och undervisningsmaterial om ursprungsfolk

INTERNATIONAL
WORK GROUP FOR
INDIGENOUS AFFAIRS

Classensgade 11E – 2100 København Ø / Tele: 35 27 05 00 Fax: 35 27 05 07 / E-mail: iwgia@iwgia.org
IWGIA – Lundagruppen för ursprungsfolk c/o Miljöbiblioteket Box 1092 221 01 Lund / Tele: 046-222 95 67

Harakmbut från Madre de Dios i Peru

© Karsten Paerregaard och IWGIA 2005

Karsten Paerregaard är lektor vid Institutet för antropologi, Köpenhamns universitet. Han har under många år arbetat med ursprungsbefolkningen i de peruanska Anderna och har skrivit böcker (på spanska och engelska) och artiklar (även på danska) om Peru.

Text: Karsten Paerregaard
Översättning från danska: Eva Carlsson
Foto: Karsten Paerregaard, Alejandro Parellada, Christian Erni m fl
Svensk redaktion: Ulf Johansson Dahre
Sättning/Layout: Ilgot Liljedahl
Tryck: print@soc, Lund 2005

ISBN: 91-970014-3-0
ISSN: 1653-0683

Yanomami från Brasilien

Förord

För omkring 100 år sedan hämtades "vilda och ociviliserade" människor från andra folkslag till Europa och ställdes ut som djur på zoo.

Man hade till exempel en kannibalutställning med infödda australier, som ställdes ut i burar – till stor förundran och förnöjelse för dåtidens européer som inte hade stora möjligheter att uppleva främmande folkslag.

Sådana förlustelser kallades för folkutställningar och turnerade i Europa under några årtionden. Det fanns bland annat indian-, neger- och beduinutställningar.

Dani-pojke från Västra Papua

Idag då det är vanligt att resa till främmande länder kommer föreställningarna om det främmande inte längre från museum. För många människor är museernas utställningar om främmande folk kompletterade med egna verkliga upplevelser. På 100 år har vårt samhälle förändrat sig mycket. Vi kan gå en tur på gatan och i storstäderna möta människor som klär sig, talar och ser helt annorlunda ut än oss själva. Vi kan stiga på ett flygplan och mindre än 24 timmar senare stiga av i något som liknar en annan värld.

Trots denna förändring lever föreställningarna om det främmande kvar i bästa välmåga. Det vilda och ociviliserade har bara bytts ut mot fördomar om levnadssätt gentemot de som är annorlunda från dem vi känner till.

Ursprungsfolk avbildas fortfarande i tidningar som halvnakna "aboriginer" från Australien eller regnskogsindianer med fjädrar och ansiktsmålning. Det kan vara ett effektivt sätt att skapa uppmärksamhet för en tidningsartikel, men det är en mycket miss-

Kaling-kvinnor från Filippinerna

visande bild. Det är lika stor skillnad mellan ursprungsfolk som mellan alla andra människor i världen. Varje folks kultur och sätt att leva förändras konstant. En regnskogsindian kan alltså mycket väl ha en båt med motor och en inuit en snöscooter för att överhuvudtaget kunna komma fram till sina jaktmarker eller till den lokala marknaden.

Vilka är ursprungsfolk?

Ursprungsfolk är de efterlevande från de folk som bebodde ett område innan det blev en stat.

Då koloniseringen började under slutet av 1500-talet, tvingade européerna ursprungsbefolkningar bort från deras landområden. Många av dem dödades eller tvingades ut till ytterområden, där det kunde vara mycket svårt för dem att leva det liv som deras förfäder och de själva ditintills hade levt. På några ställen – i till exempel Afrika och Asien – upprättades märkliga landgränser, som skiljde folkslag åt eller gjorde dem till minoriteter utan rättigheter.

Då de första europeiska kolonierna blev självständiga, fick ursprungsfolken i de nya staterna inget självbestämmande på samma sätt som majoriteten av befolkningen.

Därför kräver många ursprungsfolk idag rätten att bestämma över sin egen jord och över hur de ska leva.

De namn ursprungsfolk har på sig själva – till exempel inuit, samer, maori – betyder för det mesta "människa" och namnen på deras områden kan ofta översättas till "vårt land" – till exempel "Nunavut", som inuiternas landområde i Kanada heter.

Ursprungsfolk kallas också för "de första folket" eller "det ursprungliga folket". Ursprungsfolk (indigenous) är det uttryck som de olika folken själva använder, och som också används i Förenta Nationerna (FN). Representanter för ursprungsfolk möts flera gånger om året i FN, bland annat för att vara med och utforma en mänsklig rättighetsförklaring som speciellt gäller för ursprungsfolk och deras speciella situation.

Det är nödvändigt därför att ursprungsfolk hör till de mest undertryckta och fattiga i världen. Många av barnen dör innan de blir vuxna. De som kommer så långt lever inte så länge jämfört med resten av världens befolkning. De flesta barnen går bara lite eller inte alls i skolan, därför lär de sig inte heller de mest grundläggande färdigheterna som att läsa, skriva och räkna.

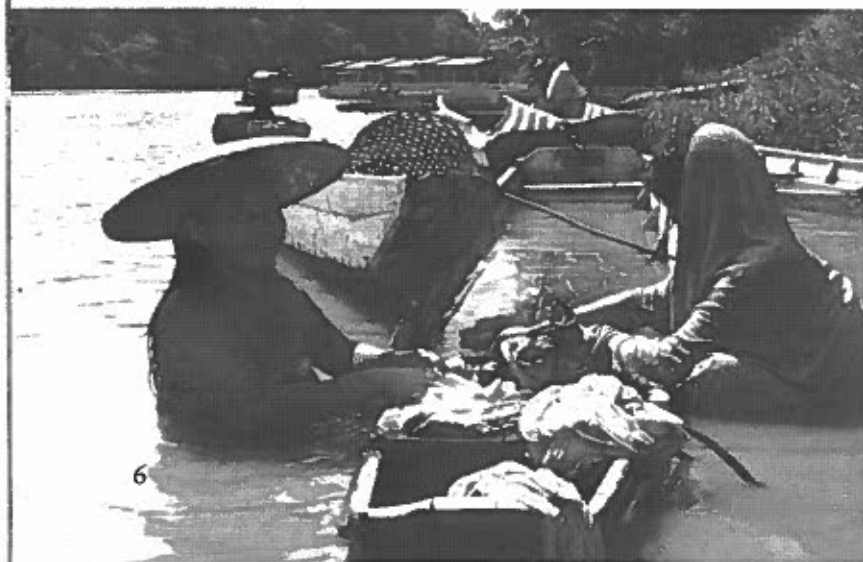
Var lever ursprungsfolken?

Det finns idag mer än 350 miljoner människor i världen som kallar sig ursprungsfolk. Det är cirka 5 % av världens befolkning, och de finns i mer än 70 olika länder. De är fördelade på omkring 5000 grupper med var sitt språk, var sitt samhällssystem och var sin kultur.

De flesta lever i otillgängliga områden, i bergen, regnskogar eller i de arktiska områdena.

De lever ofta i områden som är rika på naturresurser, som till exempel olja och mineraler.

Dayak-kvinnor från Sarawak i Malaysia

6

Därför lever de under konstant hot om att fördrivas från sina landområden, eftersom statliga eller multinationella företag vill utnyttja jordens rikedomar. De kan också vara hotade av andra folk, som vill flytta in på deras jord för att utnyttja resurserna.

I de flesta länder utgör de en minoritet av befolkningen, medan de i Grönland (90%) och i Bolivia (66%) utgör majoriteten.

Ursprungsfolk har nära förhållande till jorden. De betraktar ofta den som en del av dem själva och menar att den ska respekteras och att den inte kan sugas ut och styckas upp i privat egendom. Jorden tillhör dem för att leva *med* och inte *av*.

Ursprungsfolk lever ofta som utstötta ur det samhälle de är en del av. De blir ofta offer för förföljelse, folkmord och hot om att förlora rätten till sitt språk och sin jord.

Xavante från Brasilien i FN

Ursprungsfolk i Förenta Nationerna (FN)

Det är viktigt för ursprungsfolk att bli erkända som just ursprungsfolk. Många lever i en stat som de inte känner någon gemenskap med. I många fall har de ingen möjlighet att bestämma över sitt liv och sin framtid. De är förtryckta och kan inte blanda sig i politik och ekonomi. Mycket ofta ser man ner på dem därför att de lever och klär sig annorlunda än resten av befolkningen.

7

För att förbättra möjligheterna att hävda sin rätt och sitt levnadssätt, möts representanter för ursprungsfolk från hela världen varje år i FN-byggnaden i Genève.

Ursprungsfolken möts som deltagare i "FN:s arbetsgrupp för ursprungsfolk".

Syftet med arbetsgruppen är att lyssna till och ta reda på ursprungsfolkens situation i förhållande till de grundläggande mänskliga rättigheterna.

Arbetsgruppen möttes första gången 1982. Dess mål är dessutom att komma med förslag till en världsomspännande deklaration om ursprungsfolks mänskliga rättigheter.

En deklaration är ett slags rådgivande dokument som länder i FN kan välja att följa. Deklarationen handlar om hur man vill att ursprungsfolk ska behandlas.

Med en sådan deklaration hoppas ursprungsfolk att de ska kunna påverka sina regeringar att behandla dem anständigt. Därför är det mycket viktigt att för dem att ha möjlighet att träffas i FN:s arbetsgrupp. Där kan de berätta om sina problem och stödja varandra i kampen för att bli erkända som ursprungsfolk med samma rättigheter som alla andra människor i världen bör ha.

FN-byggnaden är den byggnad i Genève i Schweiz som FN har till förfogande. Här möts alla världens länder och diskuterar förhållanden som berör hela världen, till exempel klimatförhållanden eller världens flyktingar.

Asháninka från Peru

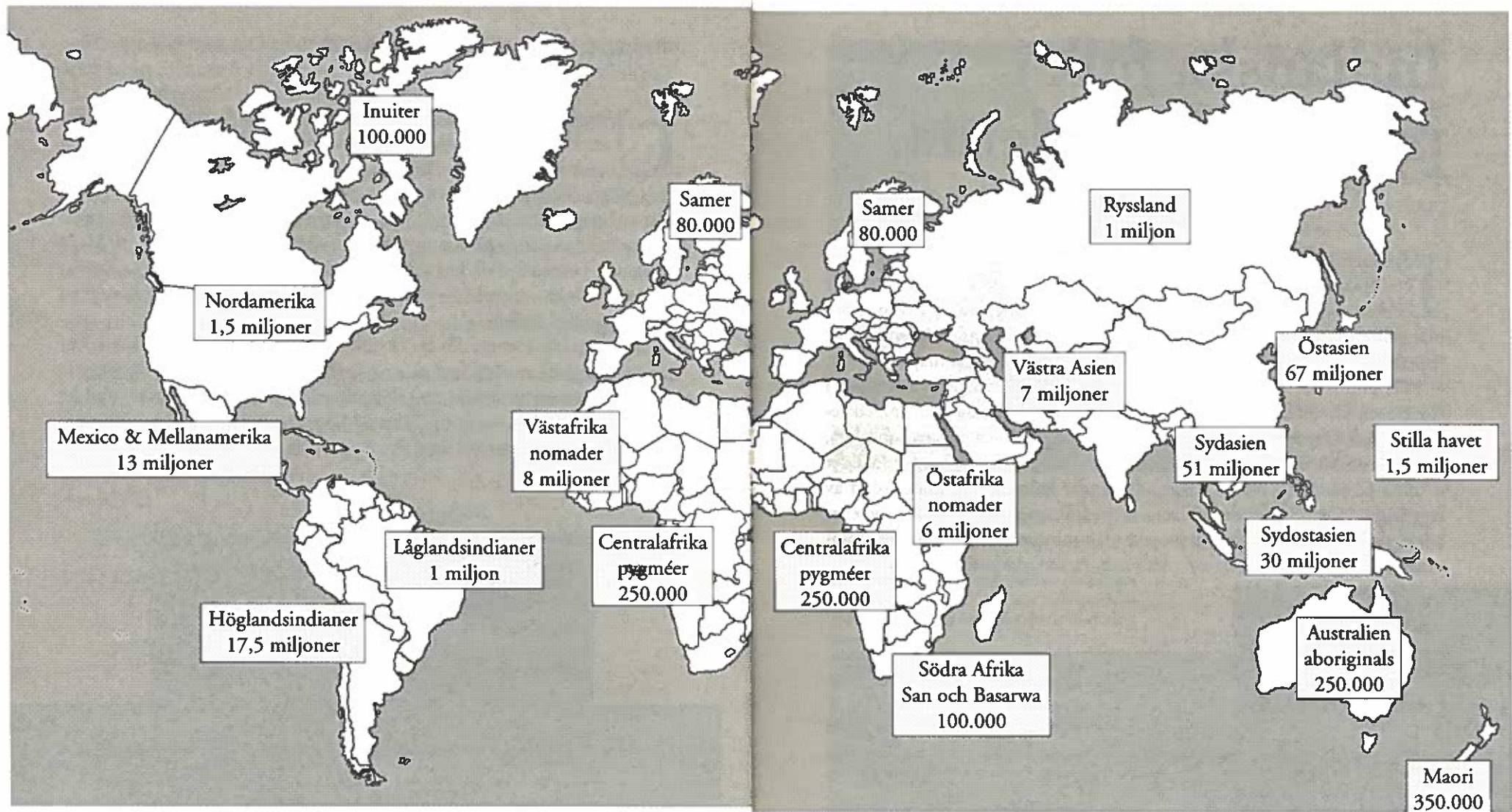
Ursprungsfolk på internet

Ursprungsfolk har sinsemellan mycket olika kultur, religion och sätt att organisera sig socialt och ekonomiskt. De är människor som värdesätter sin egen speciella kultur, och som kämpar för att överleva. Några lever som jägare-samlare eller som boskapsuppfödare. Några lever av socialhjälp i storstadsghetton. Många arbetar på fabriker eller i gruvor, andra är anställda på kontor och några få är till exempel högt utbildade advokater. Ursprungsfolk har som alla andra människor i världen olika liv, oavsett om de är inuiter i Grönland, shuar i Ecuador, aboriginer i Australien eller van gujjar i Indien.

Ursprungsfolk kämpar för att få inflytande över sitt eget liv och medbestämmande över en lång rad av sina dagliga förhållanden. De försöker få inflytande genom att möta upp i de nationella och internationella politiska organ som påverkar deras samhällen. Många ursprungsfolk har sina egna organisationer som tar till vara deras speciella intressen i förhållande till

H'mong-kvinna från Vietnam

det övriga samhället. En rad ursprungsfolksorganisationer har tillgång till internet och använder sig av moderna kommunikationer på samma sätt som andra människor i världen. Även om man befinner sig i en regnskog i Sydamerika eller i den arktiska kylan, behöver man inte vara avskuren från att blanda sig i den internationella debatten eller ta till orda på internet. Du kan prova och titta på dessa webadresser:

www.atsic.gov.au – Information om aboriginer i Australien
www.sametinget.se – Information om samer i Sverige
www.sametinget.no – Information om samer i Norge
www.semediggi.fi – Information om samer i Finland

www.silamiut.gl – Den grönländska teatern

www.un.org/esa/unpfii – FN:s permanenta Forum. Information om internationella frågor

Världens ursprungsfolk fick sitt eget årtionde. FN har beslutade att perioden från 1994 till 2004 skulle användas till att förbättra ursprungsfolkens rättigheter. I detta och andra häften kan du läsa om några av de många olika folk, som IWGIA arbetar för, för att tillförsäkra grundläggande mänskliga rättigheter, rätt till jord och självbestämmande, samt politisk kunskap så att de kan försvara sig mot övergrepp.

Indianska folk i peruanska Anderna

I Sydamerika finns det mer än 15 miljoner ursprungsfolk. Naturförhållandena har gett indianerna vitt skilda levnadsvillkor och existensmöjligheter. I de karga Anderna lever högländsfolk som quechua och aymara, vars befolkningar utgör mer än 11 miljoner. I den fuktiga regnskogen i Amazonasregionen lever det omkring 1 miljon ursprungsfolk.

I Peru finns det 4 miljoner ursprungsfolk i höglandet och cirka 600.000 i Amazonas. De fördelar sig på befolkningsgrupper som aguaruna, amarakari, ashaninka, aymara, guaruna, harakmbut, matsigenka, nahua, quechua, shipibo-conibo, uru, yagya och yanesha (amuesha). Folken i höglandet lider av brist på jord och folken i låglandet under kolonisering understödd av regeringen i Peru. Ursprungsfolkens levnadsförutsättningar är hotade eller ödelagda av skogsröjning, gruvprojekt, dammbyggen, oljeutvinning, kolonisering, mission, kulturellt sammanbrott, rasism, narkotika, turism.

Peru

Peru är en stat på Sydamerikas västkust med nästan 25 miljoner människor. Huvudstaden heter Lima. Landet gränsar i norr mot Ecuador och Colombia, i öst mot Brasilien och Bolivia, i syd mot Chile och i väst mot Stilla havet.

Längs Stilla havskusten – Costa – är klimatet nästan ökenaktigt (på vissa ställen kan det gå flera år utan regn); men på grund av uppodling runt de många floderna är det landets mest produktiva jordbruksområde.

Det centrala Peru – Sierra – domineras av Anderna som sträcker sig ner genom landet i flera kedjor. På gränsen mellan Peru och Bolivia ligger Titicacasjön, Sydamerikas största

sjö (cirka 7.500 kvadratkilometer och 265 meter djup) och en av världens högst liggande (3.872 meter över havet).

Det högsta berget – Huascarán – ligger 6.768 meter över havet.

Flera av de högsta bergen är vulkaner och kraftiga jordskalv förekommer flitigt. Mot öst – Montaña – stupar bergen brant ner mot en slätt beväxad med regnskog, vilken utgör cirka 60% av

Perus areal på 1.285.215 km² och som bevattnas av Amazonasflodens bifloder.

De flesta kvinnor går runt med en vävd matta bunden om ryggen. De bär sina nyfödda barn i mattan eller använder den som en slags ryggsäck.

Vem upptäckte Amerika först?

Storviltjägare från Asien

En av de stora frågorna i historien är: Vem upptäckte Amerika först? Var det Christoffer Columbus, som egentligen var italienare men som tjänade under den spanska kronan, då han stötte på Amerika 1492? Eller var det Leif Eriksson, en av våra egna vikingaförfäder, som tog turen vidare västerut från Grönland till Vinland flera hundra år tidigare? Kanske ska vi här slå fast att Amerika upptäcktes första gången av en liten grupp storviltjägare, som kom från det nordöstliga Asien för cirka 20.000–25.000 år sedan.

Från Nordamerika till Sydamerika

På den tiden var Berings sund, som idag skiljer Alaska från Sibirien, landfast och tros ha bildat en bro mellan Nordamerika och Asien. Det skulle dock gå omkring 10.000 år innan Sydamerika också blev befolkat. Från Nordamerika trängde storviltjägarnas efterkommande söderut över Panamanäset och nådde det vi idag kallar Colombia.

Därifrån bredde de sedan ut sig till resten av Sydamerika, bland annat Anderna och Peru. Det är således inte korrekt att påstå att det var européerna som upptäckte Amerika. Där hade nämligen redan bött människor i många årtusenden.

Kvinnor i Anderna med traditionella klädedräkter; varje område har sin egen dräkt. Kvinnor har flätor och går med hattar som vanligtvis är mycket färgrika och dekorerade.

Inkariket

Inka – ett högländsfolk

Under åren före européernas ankomst var Sydamerika skådeplats för många stora kulturers uppgång och fall. En av de största var inkariket. Inka betyder egentligen kung, och inkariket var faktiskt Sydamerikas största indianska kungarike; ja, det enda som överhuvudtaget existerat på denna kontinent innan spanjorerna dök upp. Ursprungligen – och det vill säga omkring 1200 e Kr – var inka bara beteckningen för ett quechuatalande folk – eller ayllu som det kallades i Peru – från högländet, vilka slog sig ner i Cuzcodalen norr om Titicacasjön i det sydliga Perus högländ.

Tawantisuyu eller De fyra områdena

Under loppet av ett par hundra år hade detta folk visat sin militära och organisatoriska överlägsenhet genom att lägga under sig en lång rad grannfolk, bland annat de quechuatalande stammarna i det sydliga Peru och de aymaratalande stammarna i det nordliga Bolivia omkring Titicacasjön. I början av 1500-talet omfattade inkariket största delen av Ecuador, Peru, Bolivias högländ och de nordliga delarna av Anderna i Argentina och Chile. Dessa folk erkände erövrarna som sina ledare, och med inkan i spetsen blev det snabbt växande riket av administrativa anledningar uppdelat i

fyra delar – efter väderstrecken – och sammanfattades under beteckningen Tawantisuyu eller De fyra områdena. Det var först i och med spanjorerna som beteckningen inkariket vann utbredning. Därur uppkom också den felaktiga föreställningen att alla de som bodde i inkariket också var inka.

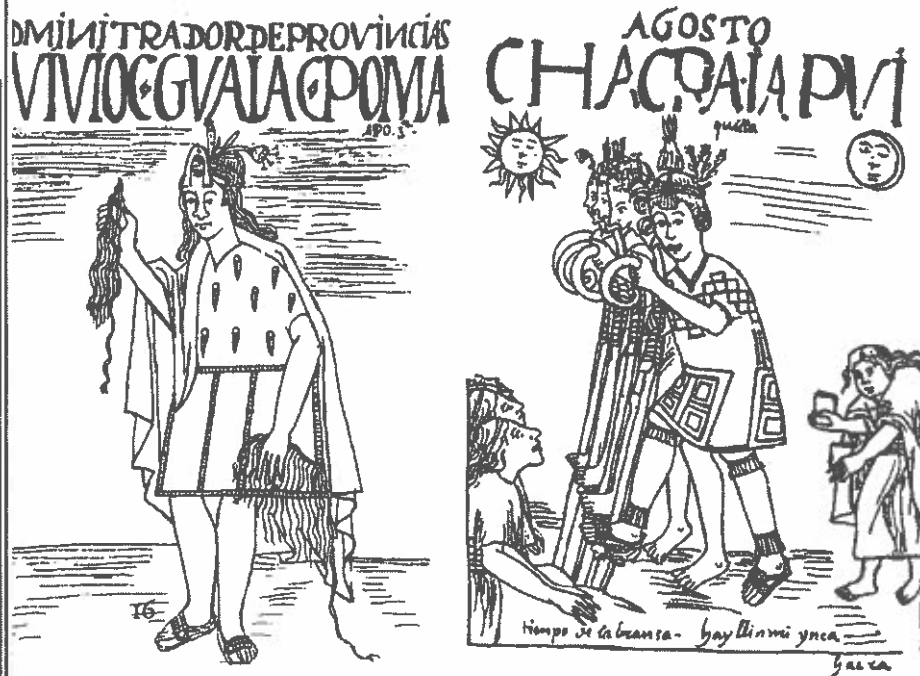
Inkan – solens son

Befolkningen bestod i verkligheten av en lång rad folkslag som med makt tvingades in i inkafolkets rike. Var än inkafolket drog fram infördes quechua-språket, och människorna blev tvungna att dyrka solguden. Detta förtryck resulterade i en likriktning. Alla folk i de erövrade landområdena skulle göras lika. I spetsen för riket stod inkan, som tillbeddes som solens son. Under honom stod överst adeln (krigar-, präst- och ämbetsmannastånden) och nederst allmogen (bönder, herdar och fiskare). Jorden var indelad i tre delar: härskarens, prästerskapets och allmogens. Skatt till inkan betalades i arbete. Det stora riket hölls samman av en välutvecklad och centralt samlad statsledning.

Teckningarna på följande sidor är från Felipe Guamán Poma de Ayalas berömda indianska krönika från 1615.

Från vänster:

- Inkafolkets talsystem – quipu – bestod av långa buntar av snören med knutar
- Inkafolket uppfann en fotplog – chaquitaqlla – som fortfarande är i bruk i Anderna
- Atahualpa – den siste inkakungen – tar emot de spanska erövrarna, som senare avrättade honom

Inkafolkets märkliga mästerskap

Något av det mest förbluffande med inkariket var att dess väldiga utsträckning tillkom under den korta perioden av cirka 80 års militär aktivitet under de sista tre stora inkorna. Under deras regeringsperiod flyttades rikets gränser norrut, ända upp till Ecuadors gränser mot Colombia och söderut ner till mitten av Argentina och Chile. Det blev ett rike på cirka 4.000 km längd, men ganska smalt – i genomsnitt endast cirka 200 km i öst-västlig riktning.

Man skulle kunna tro att det var omöjligt att hålla samman ett så avlångt och smalt rike; men det var just i detta inkafolkets märkliga mästerskap bestod. De byggde genast ett effektivt transport- och kommunikationssystem till rikets mest avlägsna områden. Inkafolkets kungavägar var stensatta och några av dem försedda med ett litet vattendrag längs väggkanten. Över floder och djupa klyftor byggde de broar, ponton-, pelar- eller hängbroar upp till 75 meters längd, vilka var fast förankrade i solida stenfundament.

- Inkafolket var liksom deras nu levande efterkommande, bönder. Under höst-månaderna blev de stora lagren med förråd fyllda för resten av året, med bland annat majs och potatis
- Inkafolket använde quipuer till att hålla räkning på de stora förråden med matvaror, som upprättades till bland annat krigsföring

Chasquier – rikets budbärare

Inkafolket hade inte något skriftspråk, men använde i stället särskilt tränade postbud, de så kallade chaquierna som var inkvarterade i stenhus längs vägen. När ett budskap sändes, lärde sig löparen det utantill och sprang så det fortaste han kunde några kilometer till nästa post. Här möttes han av ett annat postbud, som springande bredvid honom lärde sig budskapet och som sedan i full fart fortsatte till den tredje posten osv. Genom att bygga upp detta system hade inkafolket fått ett fantastiskt kommunikationsmedel. Man kom upp i en fart på 350 km per dygn, och kunde således på tre dygn få fram budskap från Lima, Perus huvudstad idag, till Cuzco, inkafolkets huvudstad. Inkaindianer som bodde högt uppe i bergen i Cuzco kunde njuta lyxen att äta färsk fisk, som bara två dagar tidigare fångats i Stilla havet.

Lojala undersåtar

Men de tjusiga vägarna, högt hängande broarna och lättfotade chaquierna kunde inte ensamt hålla samman det väldiga riket. När inkafolket erövrade ett nytt område uppförde de både religiösa kultplatser och kolonier med grupper av lojala undersåtar från andra delar av riket. Detta försäkrade att deras religion, politiska auktoritet och samhällssystem snabbt vann utbredning i hela riket. Överallt uppförde inkafolket också stora konstbevakningssystem, där stenklädda bevattningskanaler förde vatten till de branta dalsidornas trappformade terrasser. Sådana anläggningsarbeten slukade naturligtvis en massa arbetskraft.

Stor byggnadskonst

Inkafolkets stora kunskaper inom arkitektur och ingenjörsarbete kom speciellt deras huvudstad, Cuzco, till godo. Att gå runt på gatorna i denna praktfulla stad är en oförglömlig upplevelse, för kilometer efter kilometer av de gamla inkastenmurarna i en eller två etage står fortfarande som fundament till nyare hus. Flera jordskalv har drabbat Cuzco, och senaste gången 1950 blev stora delar av staden ödelagda; men inkabyggnaderna lät sig inte rubbas. Sten ligger på sten utan någon form av bindemedel, men ändå så noga sammanfogade att man ingenstans kan sticka in ens ett knivblad mellan stenarna.

Många tog det också som ett varsel att Santo Domingokyrkan, som spanjorerna ursprungligen byggde, blev delvis ödelagt vid jordskalvet, medan fundamentet i två våningar som härstammar från inkafolkets soltempel, stod kvar oskadat. Av andra byggnadsverk kan nämnas Sacsahuaman strax utanför Cuzco, som med sin kilometerlånga zick-zackmur i tre terrasser är en av Den nya världens största anläggningar.

Kunskap och konst

Inkafolket besatt också ett specialiserat kunnande om astronomi, som de bland annat använde till att utveckla en kalender för både religiösa och ekonomiska aktiviteter. För att kunna hålla folkräkning, utkräva skatter, räkna husdjur m m, uppfann inkafolket ett sinnrikt talsystem uppbyggt på tiotalssystemet. Det kallades för quipu och bestod av långa buntar av snören försedda med knutar. Genom att slå ett visst antal knutar på bestämda ställen på långa inbördes sammanbundna snören, kunde man ange alla tal upp till 100.000. Också inkafolkets konstantverk har varit föremål för eftervärldens stora beundran; krukmakarkonst, vävtekniker och guld- och silversmideskonst var mycket välutvecklat.

Ett försvagat rike

På 1520-talet uppstod stridigheter om tronen i inkariket. Stridigheterna försvagade rikets ledning, och blev därmed ett lätt offer för en kupp. 1529 fick den spanske upptäcktsresanden Francisco Pizarro tillåtelse av den spanske kungen att inta Peru, varefter han 1532 erövrade hela inkariket,

som därefter kom under spanskt herravälde. Inkan tillfångatogs och mördades. Då rikets stränga ledare var borta, blev hela samhället förlamat. Inkariket förföll.

Túpac Amaru, den siste regerande inkakonungen, blev avrättad av spanjorerna i Cuzco 1576

Indiansk krönikeskrivare

Felipe Guamán Poma de Ayala var en berömd indiansk krönikeskrivare, som 1615 författade ett omfattande manuskript om tillståndet i Peru före och efter den spanska erövringen. Krönikeskrivaren tillfogade flera hundra mycket instruktiva teckningar, som på ett förunderligt vis illustrerade det dagliga livet i inkariket före erövringen och den rädsla som kom

över befolkningen efter spanjorernas ankomst. Manuskriptet skrevs som ett brev till den spanske kungen, som då var den högsta myndigheten i de amerikanska kolonierna, för att göra honom uppmärksam på de orättfärdigheter som drabbade inkafolket efter erövringen. Även om verket nådde fram till Madrid, Spaniens huvudstad, är det ovisst om kungen någonsin läste det.

Manuskriptets senare öde är något av ett mysterium, vilket på ett osannolikt vis knutit samman peruanernas och danskarnas historia. Av okända kanaler blev Felipe Guamán Poma de Ayalas rörande brev till den spanske kungen fört till Danmark för mer än 300 år sedan. Idag förvaras manuskriptet på det Kungliga biblioteket i Köpenhamn, där det betraktas som en av pärlorna i handskriftsamlingen.

Spanjorernas erövring av Peru

Den Nya och den Gamla Världen

Sett med 15- och 1600-talets ögon var upptäckten av Amerika en revolutionerande begivenhet som förändrade Europas historia på flera sätt. De första åren fördes enorma mängder av guld, silver och andra rikedomar till Spanien, och det satte igång en livlig handel mellan Den Nya Världen och Den Gamla Världen. Det var självklart Europa, i egenskap av kolonialherar, som fick det största utbytet av erövringen; men det fanns också en omfattande utväxling av djur, plantor, grödor och sjukdomar mellan de två världarna.

Resultatet har blivit att stora delar av europeisk kultur och natur idag består av lån från Den Nya Världen. Förmodligen är det inte många som tänker på att svenskarnas favoritmat, potatisen, härstammar från Anderna. Marsvinet, ett av svenskarnas keldjur framför andra, kommer också från Peru, där det betraktas som en speciellt delikat föda och används också till att bota sjukdomar med.

En civilisations förstörelse

Även om mötet med Den Nya Världen och Den Gamla Världen ledde till ökad handel och kulturellt berikande, innebar det samtidigt en brutal förstörelse av en enastående civilisation. Några menar att spanjorernas hårdhänta framfart och förakt för allt som var främmande för dem, gjorde upptäckten av Amerika till ett av världshistoriens mörkaste kapitel. En av de mest dramatiska följderna av den spanska erövringen var den katastrofala minskningen av befolkningmängden. Före spanjorernas erövring av inkari-

ket 1532 hade det en befolkning på mellan 12 och 15 miljoner; 50 år efteråt hade den gått ner till endast 1,5 miljoner.

Miljoner döda

Många blev dödade de första åren under spanjorernas militära framryckning; men de allra flesta dog av de smittsamma sjukdomar som européerna förde med sig, eller omkom i guld- och silvergruvorna där de tvingades att arbeta för de nya makthavarna. Den stora befolkningsnedgången innebar att hela landsbygder utrotades, och att många familjer upplöstes eller helt enkelt försvann. Det annars så välorganiserade inkariket förvandlades till en koloni, och inkakungen ersattes med en så kallad vicekung av spansk härkomst. Denne regerade både över de spanska bosättarna, vilka företrädesvis höll till i Lima, den nyupprättade huvudstaden vid Perus kust, samt över den överlevande indianbefolkningen som levde på landet som bönder precis före erövringen.

Spanjorerna utkämpade inte bara stora slag mot inkafolket. På bilden gör spanjoren Francisco Hernández uppror mot den spanska kungen. Den spanske erövren Pizarros första möte med inkakungen Atahualpa, som inte fick beträda jorden och därför alltid bars runt.

Varför heter de indianer?

Indianerna

Redan då Columbus kom till Amerika 1492 hittade spanjorerna på ett nytt namn till den befolkning de mötte. I tron att de funnit en ny sjöväg till Indien, döpte de invånarna i Den Nya Världen till indianer, ett namn som sedan dess har skapat mycket förvirring. När vi kallar våra dagars invånare i Perus högland för indianer, använder vi alltså ett ord som uppfanns av de spanska erövrarna, och som i verkligheten var tänkt för ett folk på en helt annan plats i världen, nämligen Indien.

Trots det uppenbara missförståndet fortsätter européerna i dag – mer än 500 år senare – att kalla ursprungsfolken i både Nord- som Sydamerika för indianer. Det är därför viktigt att klargöra att indios – det spanska ordet för indianer – i dagens Peru först och främst används som skällsord. Ingen skulle drömma om att kalla sig själv för indian.

Européernas namn

Många andra ursprungsfolk i världen delar Sydamerikas ursprungsfolks öde. Sedan européerna från slutet av 1400-talet inledde sina erövringståg i Asien, Afrika och Amerika, har ursprungsfolk blivit kallade vid namn som de i verkligheten helst velat undanbedja sig. I stället för att fråga de infödda folken, vad de faktiskt kallar sig på sitt eget språk, uppfann européerna själva nya namn på spanska, engelska, franska eller skandinaviska.

Helt mot deras egen vilja kallades ursprungsfolk i Norge och Sverige till exempel för lappar, medan grönländare och ursprungsfolk i Kanada och Alaska kallades eskimåer. På samma sätt blev den ursprungliga befolkningen i södra Afrika kallade hottentottnegrer och Australiens ursprungsfolk australnegrer. Man kan lätt föreställa sig hur obehagligt det måste ha känts att bli omnämnd med sådana öknamn.

Historieböckerna

Problemet för Perus infödda befolkning (och för ursprungsfolk världen över) är att de aldrig själv utvecklade ett skriftspråk och därför har haft ringa inflytande på hur européerna beskrev dem i historieböckerna. Långt in i det tjugonde århundradet läste skolbarn i Sverige och andra europeiska länder, att ursprungsfolk var vilda och omedgörliga. Européerna – fick barnen veta – var däremot kulturellt överlägsna med en speciell rätt att erövra, civilisera och göra folk i den övriga världen kristna som de själva.

Inte alla använder chaquitaqlla för att plöja med. På bilden ses en plog dragen av en yunta, vilket är ett par dragdjur, här två oxar.

Medan laman speciellt användes som fraktdjur, är alpackan eftertraktad på grund av köttet och dess fina ull.

Att omnämnas vid namn

Det är först under de sista femtio åren som historieböckerna börjat ifrågasätta européernas rätt att erövra och lägga under sig andra kulturer. Därmed har det blivit möjligt att sprida de erövrade folkens egna upplevelser av historiens gång och omnämna dem med det namn som de på sitt eget språk använder (t ex samer istället för lappar och inuit eller grönländare i stället för eskimå).

Infödda språk

Före spanjorernas ankomst talades det flera olika språk i Perus högländ. De två mest utbredda var quechua, inkafolkets språk, och aymara. I dag talas quechua fortfarande i stora delar av Peru, medan aymara är begränsat till området omkring Titicacasjön och norra Bolivia. Efter erövringen ombesörjde europeiska missionärer och upptäcktsresanden att det utvecklades ett skriftspråk på både quechua och aymara.

Människor

Den första ordboken från quechua till spanska utarbetades av den spanska prästen Santo Tomás 1555. Nog är det värt att berömma hans stora insats; men han begick ett stort fel. Santo Tomás kallade nämligen inkafolkets språk för quechua, vilket faktiskt betyder dal. Förmodligen trodde Santo Tomás att alla invånare i Perus högländ bodde nere i bergsdalarna, och förleddes därför att tro att quechua var namnet på inkafolkets språk. Emellertid är det riktiga namnet för Perus högländsbefolkning runa, vilket på quechua betyder människa. Numera är det riktiga namnet för quechua-språket runa simi, ordagrant översatt: människans språk.

Människans språk

Ett liknande fel begicks av prästen Bertonio, som 1612 gjorde den första ordboken från aymara till spanska – en ordbok som idag fortfarande har stor betydelse för Perus och Bolivias högländsbefolkning. Tyvärr begick Bertonio samma fel som sin föregångare Santo Tomás. Han lyssnade inte ordentligt när befolkningen förklarade för honom vad de hette och vad namnet på deras språk var. Folket som bebor området omkring Titicacasjön, kallar sig nämligen för haqe, som liksom runa betyder människa. Deras språk heter haqe aru och betyder människans språk. Istället kallade Bertonio dem för aymara, vilket också blev namnet på deras språk. Om han hade gett sig tid att höra efter bättre hade han säkert förstått att aymara är en förkortning av jaya mara, som betyder det förflutna.

Mestizer

Den spanska koloniseringen av Peru och övriga Sydamerika kom att vara tre långa århundraden, och det är först på senare tid som befolkningen vuxit till samma storlek som före erövringen. Framgången vad det gäller befolkningstalet är dock först och främst resultatet av en omfattande blandning mellan spanjorer och den ursprungliga befolkningen. De allra flesta av de spanska erövrarna var män, och i takt med att dessa trängde fram och bosatte sig i Peru våldtog de de infödda kvinnorna eller gjorde dem till sina konkubiner. Idag är större delen av den peruanska befolkningen mestizer, som bär på blod från både den ursprungliga befolkningen och de spanska erövrarna.

500 år efter Columbus

Den Nya och Den Gamla Världen

1992 firades femhundraårsjubileum av Columbus upptäckt av Amerika med pomp och ståta. Det var också ett år för eftertanke över vad mötet mellan Den Nya Världen och Den Gamla Världen fört med sig. För många av Nord- och Sydamerikas ursprungsfolk var det inte mycket att fira. Några hotas av att bli fysiskt utrotade. Andra lever under eländiga omständigheter, både ekonomiskt och socialt, medan andra helt enkelt blivit uppslukade av det omgivande samhället.

Höglandet idag

Hur avtecknar sig situationen när vi blickar ut mot Perus högland? Befolkningen lever på många sätt som deras förfäder på inkafolkets tid. Klädedräkten består, liksom då, av poncho (ullfilt med öppning i mitten för att dra över huvudet) och oqotas (sandaler). En del av inkafolkets arbetsredskap, t ex fotplogen (på quechua kallad chaquitalqlla) är också i bruk.

Många byar har dessutom kvar traditionen att brygga aqa (öl gjort av majs), som var inkafolkets favoritdryck. De stora lerkrukorna, chombas, vari ölet bryggdes och serverades, har inte heller genomgått någon stor förändring.

En annan sed, som synes opåverkad av de många åren av europeiskt inflytande, är koka-tuggandet. När man i Perus högland ser bönderna på marken arbeta med en stor bula i den ena kinden, så beror det på att de har kinden full av kokablåd som de suger saften ur och sedan spottar ut. Koka-tuggande har en lätt stimulerande verkan och kan bäst liknas vid att dricka en kopp kaffe.

Peruanerna

Poncho, oqotas, chaquitaqlla, aqa chombas och kokablad vittnar om att inkafolkets kultur lever i bästa välmåga; men det är ju inte lika med att höglandsbefolkningen själv uppfattar sig som ursprungsfolk. Frågar man dem på spanska vilka de själva anser att de är kommer svaret genast: peruaner. Det är inte omöjligt att några tänker över svaret ytterligare genom att tillägga från vilket område i landet de kommer ifrån, som t ex Cuzco i Perus sydliga högland eller Puno vid Titicacasjön. Men det gör oss inte mycket klokare på frågan om huruvida de själva betraktar sig som ursprungsfolk.

Indianer?

Skulle man komma att fråga – fortfarande på spanska – om de är indios (indianer) skulle reaktionen i bästa fall vara en väldig tystnad och i värsta fall en förnärmat skakning på huvudet. I Peru är indianer ju ett skällsord. Ställer man däremot samma fråga på quechua eller aymara, blir svaret ofta mera uttömmande. Nu får vi plötsligt veta att de är runa eller haqe. På ytterligare uppmaning skulle många nog fördjupa svaret med en förklaring om att de som runa eller aymara härstammar från inkafolket och Andernas ursprungliga folk.

Indianer nej, inka ja

Vi får alltså veta att Perus ursprungsfolk inte önskar vara indianer, men trots det vidkänner de sitt arv från inka. Den bristande klarheten i svaren är ett uttryck för att höglandsbefolkningen själv känner sig våldsamt splittrade i frågan om vem de egentligen är. Många lämnar sina hembyar som unga och flyttar till storstaden. Här stöter de på en modern värld där det uteslutande talas spanska och där inflyttaren måste behärska en okuvlig framåtanda och inte så lite fräckhet för att klara sig.

Livet i storstaden

De flesta stadsborna är mestizer eller av ren europeisk härstamning, och ofta ser de ner på indianerna och deras kultur. Inflyttarna från höglandet ser sig därför tvungna att dölja sin härkomst. Även efter många år i Perus storstäder plågas många inte utan anledning av stark hemlängtan. De längtar efter landsbygdens lugn och ro och saknar den starka sammanhållningen med familj och vänner.

Religion

Vid tiden för den spanska erövringen var solen inkafolkets gud. Månen och en rad andra naturkrafter – t ex åskan – tillbeddes också. Enligt inkafolkets tro härstammade de själva från yttre rymden; solen var deras fader och månen deras moder. Inkafolket var dock så toleranta att de lät alla de folk som inlemmades i deras rike bevara sina egna gudar bara de erkände solens majestät. Viktigast i inkafolkets dagliga religion var föreställningen om huacas, dvs de heliga platserna, som man menade härbärgerade farliga andar. Allt i naturen kunde vara huacas: bergstoppar, vattenkällor, hålor m m. Även om solen och månen idag inte längre tillbeds, är tron på att naturen rymmer heliga platser som på gott och ont har makt över människorna, fortfarande mycket utbredd bland Perus ursprungsfolk.

Så fort det finns den minsta anledning åker de hem på besök. På landet bytes vindtygsjackan och gymnastikskorna ut mot poncho och oqotas, och dagarna tillbringas med att sladdra på quechua eller aymara, dricka aqa, återuppliva landsbygdens sånger och danser, gå en tur i markerna osv. Besöket är ett befriande avbrott i ett annars obarmhärtigt liv i storstaden.

Varför lämnar de unga landsorten?

Man kan fråga sig varför de unga överhuvudtaget drar sig till storstaden och tillbringar större delen av livet i omgivningar som är helt främmande och fientliga. På detta kan man bara svara att de inte har något val. Att stanna kvar på landet, prata quechua eller aymara, gå i poncho och oqotas, tugga kokablada osv, är det samma som att förbli fattig och obemedlad resten av livet. Här finner man varken möjlighet till utbildning eller ordentligt arbete. Det finns inte heller tillgång till sjukhus eller läkarhjälp och inte sällan måste man leva utan ljus och rinnande vatten.

Peru är ett u-land

Är man ung och förhoppningsfull med lust och förmåga att komma fram i livet, bjuds det helt enkelt inga andra möjligheter än att söka framtiden i storstaden. Men Peru är ett u-land, där alla är sin egen lyckas smed, och avståndet mellan fattig och rik är ofattbart stort. För många går hoppet om en bättre tillvaro därför aldrig i uppfyllelse. De sade farväl till ett liv på landet som runa eller haqe till förmån för storstadens frestelser. Frustrationen är självklart stor när de slutar med att inte ha någonting. I en sådan situation är det knappast överraskande att höglandsbefolkningen säger ja till att vara runa och haqe (dvs ursprungsfolk), men nej till att vara indianer.

På många ställen i Anderna anlägger man bevattningskanaler för att bevattna markerna under månaderna utan regn. Kanalerna används också för att tvätta kläder i.

Arequipa – Perus näst största stad. Många av landets städer präglas av slumområden uppförda av inflyttare från Anderna.

En landsbygd med en okänd framtid

I det sydliga höglandet

Tapay är ett litet samhälle som ligger i Colca-dalen i Perus sydliga högland. Gömt bakom höga snöklädda berg är samhället endast tillgängligt till fots eller på mula. Mellan Tapay och den närmaste landsvägen ligger en av världens djupaste kanjoner, vilken gör resan till en prövning även för den fysiskt vältränade, men samtidigt till en oförglömlig upplevelse. Uppe ovanför huvudet svävar kondorerna (världens största fåglar), och en karavan med lamadjur lastade med handelsvaror passerar förbi. Många hundra meter nedanför ser man den brusande Colcafloden, som skär sin väg genom den ogenomträngliga dalen.

Tapay

På den andra sidan av klyftan väntar Tapay på den resande som en grön oas i det annars ofruktbara bergslandskapet, med vackra fruktträd och porlande vatten från de många bevattningskanalerna. Där bor landsbygdsbefolkningen – tapayanerna – i en idyll, som skulle kunna få en att tro att spanjorerna aldrig uppträckt Tapay. Nog för att spanskan är utbredd, speciellt bland männen och de unga; men många föredrar ändå att tala quechua. Alla använder oqotas och koka-tuggandet är mycket populärt. Män och större pojkar har sin egen chaquitaqlla för markarbetet och kvinnorna brygger aqa i stora mängder i sina chombas.

Mitt i Tapay ligger landsbygdskyrkan. Trots att tapayanerna är troende katoliker, står den tom nästan hela året. Tapays religiösa begivenheter firas i stället på torget, på gatorna eller på fälten och följer bara sällan kristendomens föreskrifter. Uppe på bergssluttningarna finns resterna av de kultplatser som tapayanernas förfäder tillbad. Många nu levande tapayaner tror fortfarande på de gamla bergsgudarna från före erövringen och berättar flitigt om den gång då inkan härskade.

Bort från landsbygden

Men det bildsköna intryck som den resande får av Tapay kan lätt skapa en felaktig uppfattning av tapayanernas liv. Nog njuter de flesta barn en lycklig barndom i detta lilla paradiset; men utbildningsmöjligheterna i Tapay tar slut efter de första fem årens skolgång. Därefter sänds de unga vidare till en större skola i en av grannstäderna eller till Lima, vilket innebär en allvarlig förändring i deras liv. Tapay är nu bara ett vackert minne från förr, en liten prick på kartan som tapayanerna besöker på ferierna för att friska upp quechua-språket, festa och dansa, hjälpa till med odlingarna och för att vara runa – människa – för en kort tid.

Hoppet om ett bättre liv

Hoppet om att finna det förlovade landet i storstaden är starkt bland de unga tapayanerna. Deras högsta önskan är att få en utbildning, tjäna pengar, bygga ett eget hus och kunna erbjuda sina barn en bättre materiell tillvaro än den som var dem själva förunnat. Liksom miljoner andra inflyttare från Perus högländ slår sig tapayanerna ner i de så kallade pueblor jóvenes (unga städer), som ligger som en ring runt Lima och andra storstäder på Perus Stilla havskust. Ett tröstlöst skimmer vilar över dessa slumaktiga förortsområden belägna i ett månliknande ökenlandskap, där varken träd, buskar eller gräs gror. Här blandar sig ingen i hur inflyttarna inrättar sig, och här kan det alltid göras plats för en till och alla vet att det kommer fler.

Tiden går långsamt uppe i bergen där barn, unga och gamla njuter av varandras sällskap. Don Santos (t h) blev 92 år. Han dog 1998.

Det festas mycket i de små landsortsstäderna i Anderna. Här ses en trädfällningsfest, där dansarna tävlar om att vara den förste att fälla ett träd.

Livet i storstaden

I Lima upphör tapayanerna att vara ursprungsfolk. Här gör de allt för att inte likna indianer. De talar uteslutande spanska, äter vanlig peruansk mat, klär sig som stadsborna och uppför sig på det hela taget som Perus mestiz-befolkning. De flesta söker arbete inom handel och självständiga yrken. Några öppnar en liten butik, andra en liten verkstad. Några få lyckas med att tjäna pengar och bygger sig ett större hus inne i Lima. De sänder sina barn på universitetet i hopp om att de ska få ett bra jobb senare i livet.

Drömmen

Men de flesta lever ett spartanskt liv och måste kämpa för att få pengarna att räcka till. De arbetar dagen lång, ofta också på lördagen och söndagen, och drömmer om att resa tillbaka till Tapay när de blir äldre. Där kan de alltid hitta en bit jord att odla majs och potatis och det kostar ju inget att leva. En chaquitaqlla och lite aqa; det är allt vad som behövs för att skaffa sig föda. Nog för att tapayanerna säger farväl till en tillvaro som ursprungsfolk när de reser till storstaden; men de flesta låter ändå en dörr stå på glänt om de skulle ångra sig senare i livet.

När det är fest i Anderna står deltagarna själva för underhållningen och musiken.

En framtid för ursprungsfolk?

Invandrare från ett u-land

Under de senaste 10 åren har många unga från Perus högland börjat söka lyckan utanför sitt eget hemland. De reser till USA, Europa, Japan och Argentina för att hitta arbete och tjäna pengar. Många arbetar som barnflickor, hembiträden, trädgårdsskötare, tvättare, servitörer och liknande. Även om lönen är högre än vad de kan tjäna i Peru är tillvaron som invandrare i ett främmande land ofta omänsklig. Här stöter de inte bara på språkliga barriärer utan också diskriminering och rasism.

Medan de i Lima blir ringaktade som indianer, diskrimineras de i Europa, USA, Japan och Argentina för att de kommer från ett u-land och för att de inte ser ut som europeer, japaner eller amerikaner. Det är inte svårt att föreställa sig att hemlängtan efter livet som runa eller haqe i en fjärran landsort i Perus högland växer betänkligt, när avståndet till barndomshemmet utökas med åtskilliga tusen kilometer. Det är lång väg från Washington D.C. eller Tokyo till Tapay.

Musiken i det främmande

En liten grupp utvandrare har dock haft tur med att återfinna sina rötter som ursprungsfolk i det främmande. Överallt på gator och torg i Europas storstäder hör man musikgrupper från Peru, Bolivia eller Ecuador spela så kallade andinsk musik. Musiken känns lätt igen genom panflöjten (ett instrument gjort av två rader flöjter i varierande storlek) och charangon (en liten gitarr gjord av ett bältdjur).

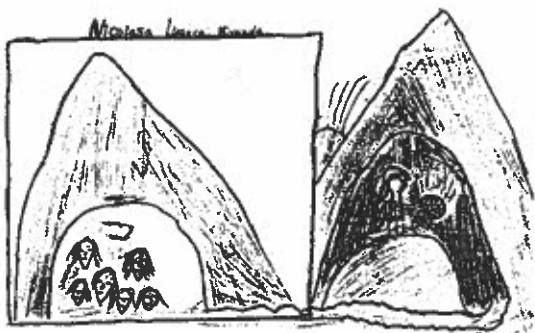

En fest inleds nästan alltid med att byborna sätter samman en orkester som går spelande genom byn.

Musiken härstammar från Anderna och musikerna är ofta själva från höglandet. Andra har skapat sig ett levebröd i Europa genom att sälja konsthantverk från Peru, Bolivia och Ecuador. De färgglada tygerna, fantasifulla motiven och de vackra broderierna väcker uppmärksamhet hos många i en värld där allt är fabriksframställt.

Men det är inte bara i den industrialiserade världen som ursprungsfolks kultur hittar nya betesmarker. Exotiska kulturer har under de senaste årtiondena varit föremål för stort intresse i Europa, USA och Japan. Denna nyfikenhet på det främmande har skapat ett märkbart uppsving i turistindustrin i Peru och resten av Sydamerika. Lustigt nog upplever Peru ett ökande antal turister från just de länder, dit landets fattiga höglandsbefolkning nu söker sig i hopp om att finna arbete.

Många turister är speciellt intresserade av landets inkakultur, och det har skapat en ny marknad för musik, dans och konsthantverk i Lima, Cuzco och andra städer och är en viktig ekonomisk inkomstkälla för inflyttarna från höglandet. Ett ökande antal turister finner också vägarna fram till avlägsna landsorter i Anderna, där de hoppas kunna uppleva inkakulturen på nära håll. Turismen i Perus högland har på sista tiden vuxit så mycket, att landsortsstäder som Tapay i det närmaste har invaderats av unga ryggsäcksturer som vill lära sig quechua, dricka aqa, gå med poncho och prova på att arbeta med chaquitaqlla.

Nicolasa, 13 år, har tecknat byns förfäder som bor i grotorna uppe i bergen. Till höger är en man som håller på att offra till förfäderna.

36

En man med sin chaquitaqlla tar sig en paus under såningsarbetet, medan en kvinna bjuder honom på aqa (majsöl)

Ordförklaringar

Christopher Columbus: (1451-1506) Italiensk-spansk sjöfarare. Berättelser från antiken och medeltiden samt astronomiska kort fick honom att vilja hitta en sjöväg till Asien genom att segla västerut. 1492 fick han den spanske kungen intresserad för sin sak. Han företog allt som allt fyra sjöfärder och var livet igenom övertygad om att han hade nått Asien.

Leif Eriksson: Isländsk-grönländsk storbonde och son till Erik den Röde. Enligt de flesta isländska källor var han den förste Vinlandsfararen. Han kristnade nordborna på Grönland.

Vinland: Benämning på en sträcka av Nordamerikas östkust som enligt traditionen upptäcktes cirka år 1000 av nordbor från Grönland. Landet omtalas som bördigt, bland annat nämnes vinrankor.

Berings sund: Ett 90 km brett sund som skiljer Alaska från Sibirien. Den danske sjöfararen Vitus Bering (1681-1741) bevisade på en expedition 1725-30, att Asien inte var landfast med Amerika, genom att segla igenom det sund som fick namn efter honom.

Kungaväg: Ursprungligen en benämning på vägar som anlagts av kungen för privat bruk.

Ponton (från latinet ponto = en stor flat båt): Flytande underlag för en bro i form av en förankrad träbåt.

Den Nya Världen: Benämning på Amerika, senare också Australien, i motsats till Den Gamla Världen.

Mantalsskriva: Folkräkning.

Tiotalssystem: Talsystem som har 10 som grundtal, dvs att tal upp till tio samt potenser av tio (hundra, tusen...) har självständiga namn, medan de övriga talen har namn som är avledningar av dessa. Orsaken till den utbredda användningen av detta system är nog att människan ursprungligen använde sig av sina tio fingrar som hjälpmedel vid uträkningar.

Krönika: Historisk framställning i tidsföljd.

Den Gamla Världen: Asien, Afrika, Europa med Grönland och senare även Australien, i motsats till den av européerna senare upptäckta världsdelen: Den Nya Världen.

Vice-: Om person som träder i stället för t ex en kung eller president (vicekung eller vicepresident) eller står under denne.

37

Lapp (finska): Tidigare benämning för same. Samerna lever i norra Norge, Sverige, Finland och Ryssland.

Konkubin (latin): Älskarinna.

Mestiz (spanska): Avkomma till en infödd och en europé i Latinamerika.

Koka (spanska): Kokaplantan är en vintergrön buske som härstammar från Bolivia och Peru. Av bladen utvinnes kokain.

Alpacka: En art av den sydamerikanska laman.

Kanjon: En djup floddal med branta, nästan lodräta branter.

I många byar i Anderna är det tradition att mötas och diskutera problem. Det är ofta nödvändigt att rösta för att nå enighet.

Majsen härstammar från Amerika, där den finns i många varianter. I Anderna används den torkade majsen också som offergåva. Bilden visar ett urval av sällsynta och speciellt eftertraktade majssorter som ska offras till en lokal bergsgud.

IWGIA och ursprungsfolk

- IWGIA samarbetar med ursprungsfolkens egna organisationer med att trygga grundläggande mänskliga rättigheter och rättigheter till jord och resurser
- IWGIA arbetar för att ursprungsfolk får kunskap om internationell och statlig politik, så att de kan försvara sig mot övergrepp
- IWGIA arbetar för att ursprungsfolks rätt till självbestämmande erkänns
- IWGIA arbetar i FN för antagandet av en deklaration om ursprungsfolks rättigheter

Om IWGIA generellt

- IWGIA är en internationell organisation som leds av experter och rådgivare i frågor om ursprungsfolks rättigheter och kultur
- IWGIA ger ut böcker och tidskrifter om ursprungsfolks förhållanden
- IWGIA utför arbete kring mänskliga rättigheter och stödjer projekt för ursprungsfolk i samarbete med ursprungsfolkens egna organisationer
- IWGIA har observatörsstatus i FN:s ekonomiska och sociala råd, samarbetar med ursprungsfolkens organisationer i FN och deltar i utvecklings- och mänskliga rättighetsprojekt över hela världen